

Euskal pentsamendua eta feminismoa: ezinbesteko elkargune batzuk

I Idurre Eskisabel Larrañaga

Kazetaria eta UPV/EHUko Kazetaritza Saileko irakaslea

Aurre ohar batekin hasi behar dut, ezinbestean, gogoeta hau: ez dakardala euskal pentsamenduaren eta feminismoaren arteko uztarketa eta balizko elkarguneen gaineko hausnarketa landu eta finkatu bat. Aitzitik, gurutzaketa horri ikusten dizkiodan ezinbestekotasun eta potentzialitateak bultzatutako proposamenak dela, gure herri zein jendartearen onurarako ekarpen eta gogoeta ildo kolektibo premiatsu baten arrastoan. Giltzadura posible batzuen zirriborroa; eztabaidarako, elkarrekin pentsatzeko...

Euskal pentsamendua zer ote den...

Euskal-aren definizioa beti da problematikoa eta eztabaida amaiezinen iturburua. Hala eta guztiz ere, hitzartze honi izenburua ‘Euskal pentsamendua eta feminismoa: ezinbesteko elkargune batzuk’ jartzea erabaki dut, eta, ondorioz, behartuta nago euskal pentsamendua zer den zedarritzera –edo, zehatzago, euskal pentsamendutzat nik zer dudan azaltzera–.

Dударик gabe, gure jendartean asko pentsatu dugu aberriaz, nazioaz, herriaz...; komunitatea eta kolektiboa antolatzeke

modu behinenez. Are, ausartuko naiz esatera, hain justu, aberriaz eta nazioaz hainbeste pentsatzeak eraman gaituela gaur arte herri gisa irautera; oraindik ere, milaka jenderen gogoaren eta bizi praktiken bidez, egunero-egunero Euskal Herria egikaritzera. Nazioaz edo aberriaz pentsatzea nazioa eta aberria pentsatzea baita, eta nazioa eta aberria jokatzeta, praktikatzeta, egitea, egunez egun, gorpuztu eta gauzatzea.

Gainera, gogoeta-ekintza hori ez da linbo batean egin, baizik eta denbora eta leku zehatzean kokatuta: lurralde konkretuan iltzatuta eta garai bakoitzeko munduarekin elkarriketan nahiz eztabaidan; sasoian sasoiko pentsamendu ildo eta praxi politikoekin elkarrekintzan. Esaterako, nazio auziaren eta marxismoaren arteko harreman, gurutzaketa eta tentsioez zenbat ez ote zen pentsatu, idatzi eta egin hamaikada luzetan, bereziki joan den mendeko 60-70ekoetan eta 80koen hasieran.

Euskal pentsamenduak oso gutxi pentsatu du feminismoarekin elkarrekintzan

Aldiz, feminismoarekin elkarriketan, elkarrekintzan nahiz eztabaidan oso gutxi pentsatu da nazioaz, aberriaz, herriaz –Euskal Herriko mugimendu feministaren zati batek landutako ildoak salbuespen–. Izan ere, aberriaz, nazioaz, herriaz pentsatu duten horiek ez diote feminismoari aitortu munduari osotasunean begiratzeko beste kategoriarik –hau da, garaian garaiko bizi baldintza eta jendarte harremanen antolaketa azalpen orohartzailea emateko adinakorik–; ideologia zutointzaile izateko gaitasunik. Ez diote aitortu mundua esplika dezakeen paradigma izaerarik. Aitzitik, albo (edo azpi) problematika baten pentsamendutzat eduki dute: *emakume* izendatutako *beste* partikularren kontutzat.

Teoria feministaren ekarpenek eta mugimendu feministaren aktibismo eta praktika politikoei, ordea, bestelakorik erakutsi dute: mundua ulertzeko eta azaltzeko paradigma ez ezik, eraldatzeko sen eta ahala duen ildo politikoa dela.

Karmele Jaio idazleak 2019 hondarrean ETB1eko *Ahoz aho* saioan esandako esaldi honek ederki laburbiltzen du aurrekoa: «Berdin da aberriaz ari zaren edo maitemintzeaz, genero arauak dena zeharkatzen dute». Gaur egun saihetsezina zaigu ikustea generoak, sexu-genero sistemaren antolaketa zehatzak –eta hartatik eratorritako botere harreman eta menderakuntzek– guztia zeharkatzen dutela. Ohikotan eremu erabat intimoan kokatu eta kudeatutako maitemintzea bezala, baita eremu publikoaren goiko puntara jaso dugun aberrigintza ere. Beste era batera esanda, saihetsezina zaigu, mundua ulertzeko eta harekin elkarriketan zein elkarrekintzan aritzeko, feminismoa aintzat hartzea. Izan ere, batetik, hainbeste urtetan metatutako pentsamendu, ekintza, borroka politiko nahiz genealogia zabalak –eta horren denaren ondorioz bizi praktiketan eragindako aldaketek– ukaezina egiten dute feminismoaren zilegitasuna ez ezik ezinbestekotasuna. Bestetik, azken boladan, munduaren gure parte honetan, mobilizazio eta saretze gaitasun handienetakoa duen ildo politikoa dela erakutsi du, arestian esan bezala, eraldatze ahalmenez bete.

Horrenbestez, egun, nazioaz taxuz pentsatu nahi bada, ezinbestekoa da feminismoarekin elkarriketan pentsatzea. Eta feminismoak ezinbestekoa du nazio auziaz pentsatzea, baldin eta bokazio duen bezala ideologia eta praxi politiko emantzipatzaile holistikoa, orohartzailea, izango bada. Are eta gehiago aintzat harturik askatze bide orohartzaile hori osatzeko bidean dekolonialismoa dela feminismoari loratu zaion azken barne kimua. Funtsean, ardatz geopolitiko men-debaldar nagusitik bazterreko feministek (afrikarrek, asiarrak,

Euskal pentsamenduak oso gutxi pentsatu du feminismoarekin elkarrekintzan. Aldiz, feminismoarekin elkarriketan, elkarrekintzan nahiz eztabaidan oso gutxi pentsatu da nazioaz, aberriaz, herriaz

latinoamerikarrek...) feminismoaren ildo nagusiaren mende-baldezentrismoari egindako kritika zorrotza; besteak beste, nazio estatu handi eta azpiratzaileen eredura moldatuta egotea eta horien logikara egokituta pentsatu eta ekitea. Orobat, feminismoak ezinbestekoa du nazio auziaz pentsatzea, kontuan izanik Euskal Herriko V. Jardunaldi Feministetan (mugimenduaren bat-egite ekitaldi nagusian) gai horri buruzkoa izan zela eztabaida handienetakoa; zehazki, gurea bezalako nazio azpiratu baina, aldi berean, mendealdar-zurian dekolonialitateak hartzen duen esanahiaren gainekoa. Eztabaida konplexu bezain saihetsezina. Eta etorkizuna herri izatearen klabeetan irudikatu nahi badugu, orain artekoan baino zurruntasun gutxiagoz eta ñabardura gehiagoz heldu behar dioguna.

Zer gertatu da feminismoak eta euskal pentsamenduak dialogatu duten horietan?

Euskal pentsamenduaren sektore nagusietan feminismoa lehentasunezko solaskidetzat hartu ez bada ere, horrek ez du esan nahi gurutzaketa hori inoiz jazo ez denik. Gertatu da, Euskal Herriko mugimendu feministaren baitako ildo batzuen bulkadaz; eta ekarpen interesgarriak ez ezik ardatzezkoak egin dizkio euskal pentsamenduari, horietako batzuk euskal pentsamendua XXI. mendeko hirugarren hamarkada honetara egokitzeko ezinbesteko izan direnak. Honakoak, kasu:

Zapalkuntza hirukoitzaren formulazioa, nazioartean feminismo zuri-mende-baldezentristarekin egin zaion kritikarekin bat

Joan den mendeko 70ekoen hondarrean egin zuen Euskal Herriko mugimendu feministaren parte batek euskal pentsamenduarekin uztarketa, feminismoan ardaztutako nazio auziaren irakurketa; horren emaitza izan zen garaiko gogoeta politikoaren agendan hainbeste lerro betetzen zituen zapalkuntza bikoitzaren formulazioa (herri zapalkuntza eta klase

zapalkuntza) osatzea, eta zapalkuntza hirukoitzaren ideia ekartzea; hain zuzen ere, herri eta klase zapalkuntzei emakume izateagatik zapalkuntza eranstea, sexu-genero sistemak eragindakoa. Feminismoaren ildo horrek iturrietan zituen garaiko pentsamendu anticolonialistaren zein aktibismo beltzaren uberan feminismo zuri mende baldezentristari ertzean lagatako feminismoek egindako kritika. Esaterako, Angela Davisen *Emakumeak, arraza, klasea* aipatzen dute mugimendu hartako emakumeek erreferentziazko irakurketen artean.

Nolanahi ere, esango nuke feminismoaren ulerkeraren mui-nean nazio auzia jarri zuen ildo hori gatazka armatuak janda aritu zela urte askoan, hartatik eratorritako larrialdiek lotu eta mugatuta. Gainera, bakarrik sentitu direla sarri mugimendu abertzalean, eta, bakarrik, halaber, mugimendu feministan.

‘Euskal’-aren mito nagusietako baten eraisketa: matriarkatua

Euskal pentsamendu modernoak matriarkatuaren mitoaren gainean zutoinduta irakurri eta irudikatu du gure sexu-genero sistema askotariko diziplina eta ekoizpen kulturalen bidez, ia oraintsu arte. Hipotesi horren garapenak beste artikulu baterako emango luke; baina, funtsean, auzo estatuetatik interes zapaltzailez eginiko euskal emakumeen irudikapen estigmatizatzailearen kontrako erreakzioa legoke, patriarkatu orohartzailearen begietara geure patriarkatuak euskal andrazkoaren gaineko iruditeria zuritu beharra. Emakume langile eta indartsuaren irudia eraikitzen da horrela; langilea eta indartsua, eta, aldi berean, besteei emana. Limurtze sen, sexu desira eta nahikeria pertsonalik gabekoa. Laburbilduz, matriarkatuaren mitoaren bidez, ezinezkoak diren bertuteak eskatu zaizkio eta ez daukan boterea aitortu zaio euskal pentsamenduan emakumezkoari. Horixe iruditeria patriarkalak gurean hartu duen forma propioa.

Azken hamarkadetan arrakalatu da mito hori, pentsamendu feministaren ekarpenari esker. Bide horretan, bereziki azpimarratzekoa da Teresa del Vallek gidatutako *Mujer vasca*,

imagen y realidad (1985) liburuaren ekarpena. Arrakala horren bidetik askoz ere hobeto ulertu eta kokatu dugu nolakoa den gure sexu-genero sistema; hobeto ulertu eta kokatu dugu non eta zertan dituen zapalkuntza mekanismoak, eta, horrenbestez, nondik eta zertatik landu daitezkeen askabideak.

Gorputza jarri dio euskal pentsamenduari

Orokorrean gorpuztasuna eta horrek inplikatzeko duen guztia pentsamendura ekartzea berria da, teoria feministaren ekarpen bat, humano izatearekin zein jendarte harremanekin lotutako gertakari eta baldintzagarriak so egiteko begirada zoliago bat eman diguna.

Sexu-genero sistemaren ardatzekotasunaz ohartarazi diguna, botereari eta zapalkuntza mekanismoak ikusteko eta horiek kudeatzeko tresna berri eta oso inportanteak eman dizkiguna. Orokorrean.

Eta orokortasun horretatik gurean lur hartu, garatu eta mamituta, *euskal*-ari lotutako auzi zehatzei heltzeko lanabes egokiak eman dizkigu: esaterako, ulertzeko zein den emakumeen rola gatazkan; edota ar-

katzeko patriarkatuaren botere mekanismoak nola operatzen duten bertsolaritzan edota euskal literatur sisteman. Iruditeria oso bat deseraikitzeke lanabesak eman dizkigu, funtsean.

Gatazkaren, indarkeriaren eta epikaren gaineko ikuspegi berri bat

Aurrekoarekin lotuta dago, baina geure historia garaikidea aintzat harturik, feminismoak euskal pentsamenduari

Geure historia
garaikidea aintzat
harturik, feminismoak
euskal pentsamenduari
eginiko beste ekarpen
bat gatazka armatuaren
logiketan sexu-genero
sistemak nola eragiten
duen ituan jarri eta
aztertzea izan da

eginiko beste ekarpen bat gatazka armatuaren logiketan sexu-genero sistemak nola eragiten duen ituan jarri eta aztertzea izan da. Esaterako, ba ote den indarkeria erabiltzearen hautuaren eta maskulinitatearen arteko harremanik. Edota estatu indarkeriak nola baliatzen duen errepresiorako emakume izatearen espezifikotasuna.

Oso kontuan izatekoa da, halaber, nola zabaldu diren azken urteetan gatazka eta indarkeria kontzeptuak feminismoaren ekarpenen bidez. Nola seinalatu eta ikusarazi duten gatazka eta indarkeriak asko eta askotarikoak direla, eta hainbatek emakumezkoak dituztela bereziki jomugan: hala nola, indarkeria matxistak, alardeek (eta erro bereko beste jai batzuetako debekuek), erresidentzietako langileen borrokak...

Hori guztia epika berri baterako zorua eratzen ari da: humanook geure izatean dugun zaugarritasuna eta besteekiko dependentzia onartzen duen epika berria, guztiz eraldatzailea ez ezik erabat iraultzailea.

Soziolinguistikarako begirada berri bat

Euskal pentsamenduaren ardatzean egon den gaia da soziolinguistika. Azken urteetan ekarpen handia egin da arlo horretara feminismotik, bistaratu baitu hizkuntz hautuen eta sexu-genero sistemaren arteko lotura estua dela. Askok dira horren arrastoan jartzen gaituzten gertakariak. Adibidez, aspaldi sumatutakoa da euskalgintzaren arloa feminizatutako eremua dela: hau da, erabilerari erreparatuta, emakumezkoek, egun, gehiago erabiltzen dute euskara gizonezkoak baino; euskalgintzan engeiatutakoen artean, gehiago dira emakumezkoak (aurreneko Euskaraldian parte hartu zutenen ia bi heren, esaterako); euskararen irakaskuntzan ari diren gehienak andrazkoak dira...

Hori guztia esaten ari zaigu hizkuntz politika egokiak diseinatzeko ezinbestekoa dela sexu-genero sistemaren aldagaiari erreparatzea, hizkuntz hautuak nola baldintzatzen dituen ikertzea. Gure hizkuntz ideologian egungo sexu-genero sistemak nolako zama duen behatzea.

Hain zuzen ere, matriarkatuarena ez ezik, *euskal*-ari, eta, zehazki, euskarari lotutako beste mito bat desegin du ekarpen feministak: euskara sexista ez delako mitoa; eta, horrekin batera, agerian utzi ditu gure hizkuntz ideologiaren zumeetako batzuk.

Gure genealogiaren berrikuspen proposamena

Puntu honetara dakardana ez da hainbeste ekarpen bat, baizik eta ekarpen bat lantzeko proposamena. Izan ere, Euskal Herriko feminismoaren historia, kontakizuna, ulerkerak, definizioa... ez ote da egin aurreko paragrafoetan aipaturiko nazio auzi eta sexu-genero sistemaren arteko harremana behar beste aintzat hartu gabe? Kontuan izan gabe herri zapalkuntza mekanismoetako bat genero estigma ezartzea dela eta horrek erantzun defentsiboak sorrarazten dituela? Esaterako, moral hegemonikoaren araberrako bertuteen esajerazioak estigma horren aurreko defentsak bat izan daitezkeela? Saihestuz, halaber, genero eredu berriak –bereziki, feminitate eredu berriak– eratu direla euskal pentsamenduaren eraginez? Eredu horiek hegemonikotik bestelakoak direla, baina, era berean, kontrahegemonia zabalduenetik diferenteak?

Zehazki, honi buruz ari naiz: Euskal Herriko pentsamendu eta praxi feministaren ernamuina ildo politiko ezkertiar eta liberaletan –baina nazio auziari dagokiola ardatz frantziar eta espainiarretan– kokatzen ziren emakumeengana eta horien borroketara mugatzeaz. Eta, bereziki, Emakume Abertzale Batzaren bueltan eratutako mugimendu hura guztia feminista izendapenetik kanpo uzteaz, katolizismoarekin zuen loturagatik, eta, batik bat, nazio estatu handien logikatik egindako ezker-eskuin banaketa murriztailea aplikatzearen ondorioz. Hau da, Katalina Eleizegi, Polixene Trabudua, Miren Etxabe, Elbira Zipitria edo Maria Dolores Agirreren lana ez al dugu arlo honetan begi kolonialekin epaitu?

Gayatri Spivak feminista dekolonial indiarrek edota Lolita Chávez K'iche herrikoak ohartarazi diguten bezala,

kolonialismoak ez du dimentsio ekonomikoa soilik, baizik eta dimentsio epistemologiko eta kultural sakona: nor izate indibidual zein kolektiboen eraikuntzarekin eta hortik eraturako kontakizunekin zuzen-zuzenean lotuta dagoena. Uste dut emakume horiek denek indibidualki, eta kolektiboki horiek ordezkatzan duten guztiak, merezi dutela berrikuspen bat.

Egosten ari denaz...

Pandemia, klima aldaketa, erregaien krisia, bizitzaren digitalizazioa, automatizazioa eta lanpostuen desagertzea, joera totalitarioen loraldia... Esango nuke katastrofe saihetsezi-naren sentipena oso hedatuta (eta, hein batean, onartuta) dagoela gure artean. Sistemak hain gauzka harrapatuta (edo, beste era batera esanda, hain gara sistema), gero eta zailagoa zaigula arrakalak eragitea ez ezik, arrakalak eurak irudikatzea. Baina, euskal pentsamenduak arnasbiderik izango badu, arrakaletan izango du. Horregatik egon behar du adi arrakala posible horiei beha. Dekolonialitatea, ekofeminismoa, klase feminismoa, *queer*-aren edota interseksionalitatearen artikulazio berriak... Horra hor pitzadura posible batzuk, euskal pentsamenduarentzako zoru izan daitezkeenak. 🌸